In het voetspoor van Richard Wagner

door Gustaaf Vossenaar

Half februari start bij AVROTROS op NPO 2 de zesdelige televisieserie 'Tijl in het voetspoor van Richard Wagner'. De start van de serie staat gepland op 18 februari.
Deze Nederlandse productie, waarin het leven en werk van Richard Wagner wordt belicht, mag redelijk uniek worden genoemd voor ons land. De productietijd nam een jaar in beslag en voert zoals de titel suggereert langs veel plaatsen in Europa waar Wagner geweest is. In iedere aflevering komen vele bekenden langs die zowel muzikaal als in interviews bepaalde aspecten toelichten.

De eerste uitzending staat gepland op zondagavond 18 februari om 20:25, een tijdstip waarop relatief veel mensen televisiekijken. 'Het bord op schoot' (Studio Sport) is inmiddels naar de keuken en de vraag die in de Nederlandse huiskamers wordt gesteld; 'wat is er vanavond op televisie?'

Initiatiefnemer voor het maken van deze serie is Tijl Beckand die eerder al een serie maakte over Bach en een programma over de negende van Beethoven. Sinds zijn jeugd heeft hij een bijna bezeten belangstelling voor klassieke muziek. Nu moest hij AVROTROS zover krijgen om een serie over Richard Wagner te ondersteunen. Een omvangrijk project met een navenant budget. AVROTROS heeft als een van haar kerntaken om cultuur toegankelijk te maken en daarmee mensen te verbinden. Zij konden worden overtuigd mede omdat de componist aantoonbaar zo'n enorme invloed heeft gehad op de muziek. Op veel plaatsen in Europa waar hij gewoond en gewerkt heeft zijn nog zijn sporen terug te vinden. En naast de muziek heeft Wagner zoveel meer gedaan dat je je afvraagt waar hij de tijd vandaan haalde. Allemaal elementen die ideaal zijn om in een televisieserie in beeld te brengen.

Synchroon met de goedkeuring voor het project moest er deskresearch worden gedaan en advies worden ingewonnen hoe de serie het best opgebouwd kon worden. Hiervoor werkt Beckand samen met zijn researchteam, dirigent Jules van Hessen en cultuurondernemer/dirigent Stef Collignon.

Gaandeweg kwamen de makers erachter dat het niet de makkelijkste componist is om in een televisieserie te vangen. Zijn veelzijdigheid in muziek en geschrift, zijn extravagante levenswijze, de visie op het 'gesammtkunstwerk', de financiering van zijn ideeën en dat alles in een periode dat Duitsland op een tumultueuze manier vorm kreeg, zorgde dat er scherpe keuzes gemaakt moesten worden.

Na goedkeuring door AVROTROS voor een zesdelige serie over Richard Wagner moest er een team worden samengesteld. Deels uit een aantal mensen met wie Beckand eerder aan componistenseries werkte zoals cameraman David Vaessen, geluidsman Sebastiaan Hess en editor Niels Dekker. En vers bloed met producer/redacteur Jan-Pieter Stafleu, verantwoordelijk voor het goed laten verlopen van het hele productieproces en het vinden van bijzondere verhalen, en regisseur Kim de Vries die de regie voerde om het verhaal in geschikte scenes te vatten.
Samen met presentator en initiator Tijl Beckand, kon nu de productie starten.

V.l.n.r. Tijl Beckand, Kim de Vries, Sebastiaan Hess, David Vaessen en Jan-Pieter Stafleu

Nu moest het project worden uitgewerkt in zes praktische episoden. Er moesten opnamelocaties worden gekozen en er moest een draaischema komen waarin werd bepaald wat waar werd gefilmd om uiteindelijk tot zes afleveringen van veertig minuten te komen. Het leven van Wagner leent zich voor een reis door Europa en maakt dat het 'in het voetspoor reizen' een reis werd naar onder meer Leipzig, Dresden, Parijs, Zwitserland, Bayreuth en Venetië. Dat vergt zorgvuldig plannen welke opnames je waar gaat maken, maar je moet er ook zorgen dat je ruimte hebt om later nog onderwerpen toe te kunnen voegen.

Maar wat je wilt krijg je niet altijd. Bepaalde mensen die je in binnen- en of buitenland zou willen filmen, zijn daar soms niet van gediend of zijn simpelweg niet beschikbaar. Een van de lastigste hordes om opnamen te maken waren de Bayreuther Festspiele. Filmen in het theater buiten de voorstellingen om bleek onmogelijk. Men was te druk, aldus de PR-woordvoerder, om het Nederlandse productieteam te begeleiden. Ondanks het inschakelen van partijen zoals de Freunde von Bayreuth, het Richard Wagner Verband International en de Bayerische Rundfunk lukte het uiteindelijk maar ten dele. Toch is dit, aldus de producent, een leuk item geworden.

Bij de opbouw van de serie moest het verhaal afgestemd worden op het publiek. Ook voor kijkers die 'per toeval' kijken of die niet veel weten maar wel geïnteresseerd zijn, moet het te volgen zijn. Je wil als maker graag kijkers aan je binden en zorgen dat ze benieuwt zijn wat er de volgende keer wordt verteld. Daarom maakt de kijker in de eerste aflevering kennis met de componist. Waar komt hij vandaan, wat drijft hem en wat zijn de ambities?
In vrijwel iedere aflevering zal het Radio Filharmonisch Orkest o.l.v chef-dirigent en groot Wagnerfan Karina Cannelakis een bijdrage leveren. Mezzosopraan Deirdre Angenent komt onder meer aan het woord in deze aflevering waarin muziek uit *Rienzi* en *Der Fliegende Holländer* te beluisteren valt.

In de tweede aflevering wordt de kijker meegenomen naar Dresden en maakt hij kennis met Wagner, de revolutionair, die ziet hoe de macht van de elite het volk onderdrukt. In Graupa ontdekt men het grootste Wagner standbeeld ter wereld.

De derde episode, met muziek uit *Das Rheingold* en *Die Walküre*, gaat over de gevolgen van zijn revolutionaire opstelling; vlucht. We komen in Zürich en leren zijn muze Mathilde Wesendonck kennen. Hier is ook aandacht voor hoe zijn muziek zich leent voor meer vrije interpretaties, bijvoorbeeld film. Aan het woord komt onder meer ons erelid Henk de Vlieger.

In de vierde aflevering komen Ludwig en Cosima aan de orde en de invloed die zij hebben gehad op Richard Wagner. *Tristan und Isolde* met het ontleden van het beroemde Tristan-akkoord krijgt hier aandacht. Hier komen de internationale grootheden, tenor Frank van Aken en sopraan Eva Maria Westbroek, aan het woord.

Met de vijfde aflevering duiken de makers in het mekka van Wagnerliefhebbers: Bayreuth. In een dergelijke aflevering kan Leo Cornelissen niet ontbreken.

En dan zijn we zes weken verder en wordt de serie afgesloten met waar de visie van Richard Wagner allemaal toe geleid heeft. Hitler, die de muziek eigenlijk gekaapt heeft, Cosima en haar nazaten, die het erfgoed dat Wagner heeft nagelaten in Bayreuth voortzetten, en de uitdrukkelijke wens van de componist en het belang daarvan om

te blijven vernieuwen. Daarin is een belangrijke rol weggelegd voor stipendiaten, jonge talenten, die van over de hele wereld een week in Bayreuth worden ontvangen. In deze laatste aflevering wordt een aantal bezoekers van de Festspiele geïnterviewd, bezoeken we Venetië en staan we stil bij zijn graf.

Uiteindelijk is er een jaar gewerkt aan deze serie waar het Wagner Genootschap afgelopen zomer zijdelings met advies, kennis en contacten bij betrokken raakte. Zeker waar het gaat om de Wagner beleving in Nederland, heeft ons genootschap een lange geschiedenis en heeft het zijn ingangen. Wij kunnen dan ook niet anders dan verheugd zijn dat er in het Nederlands omroepbestel een dergelijk initiatief genomen is door een omroep die er geld en nek voor uit durft te steken. Dit is waarschijnlijk ook internationaal – buiten Duitsland – gezien uitzonderlijk en verdient op voorhand alle lof.
Net als u kijken wij reikhalzend uit naar het resultaat.

Rondom de documentaire serie "Tijl in het voetspoor van Richard Wagner" zullen 11 integrale vertolkingen van Wagner opera's worden uitgezonden, waaronder de 2013/2014 editie van de Ring van De Nationale Opera van Pierre Audi en Hartmut Haenchen.
De NPO heeft een speciaal kanaal (te vinden voor iedereen die een kabelabonnement heeft met extra zenders) waar dit soort zaken een plek verdienen: NPO2Extra. Na iedere aflevering zal een intergrale uitvoering te zien zijn. Naast De Ring zijn dat Rienzi (Berlijn 2010), Der fliegende Holländer (Florence 2019), Tannhäuser (Berlijn), Lohengrin (Bayreuth 2018),Tristan und Isolde (Bayreuth 2015), Meistersinger (Bayreuth 2017) en Parsifal (Wenen 2021).
Bij aanvang van de serie zal duidelijk op een webpagina staan waarnaar verwezen wordt in het programma.

De makers over hun ervaring bij het maken van deze tv-serie over Richard Wagner:

David Vaessen (camera):

‘Van oorsprong had ik al interesse in filmmuziek en kende uit dien hoofde Wagner als componist. Zijn muziek is theatraal en je voelt de dramatiek wat heel handig is voor een cameraman. Het roept beelden op. Ik wist niet zoveel van Wagner en heb mij bij het filmen laten leiden door het verhaal dat Tijl vertelt. Bij het schieten van de beelden in Venetië heb ik daarom bewust gekozen voor een wat warme camera-instelling terwijl Parijs vroeg om een wat hardere en grauwere instelling’.
Nu de opnamen achter de rug zijn neemt David zich voor een biografie te gaan lezen over de componist. Hij is nieuwsgierig geworden om toch een nog beter beeld te krijgen bij wie Wagner was. En zal hij, net zoals zijn ouders, ook zijn kinderen meenemen naar de opera. Dit is toch de meest voor de hand liggende manier om nieuwe generaties met dit muzikale en visuele spektakel kennis te laten maken’.

Kim de Vries (regisseur):

‘Ik vind het leuk om iedere dag te leren. Deze wereld was compleet nieuw voor mij en ik heb mij wel ingelezen (*the sorcerer of Bayreuth* – Barry Millington). Mijn rol was o.a. om te zorgen dat de inhoud klopte met de beelden in de afleveringen. Waar ik heel veel aan heb gehad is jullie website waar echt heel veel opstaat. Wat bij mij absoluut is blijven hangen is zijn levensverhaal. Waar haalde hij de tijd vandaan? Als je ziet hoeveel hij heeft geschreven, heeft gereisd in een koets met vierkante wielen en dan dames hier en dames daar, uitvoerige gedachtewisselingen met mensen die ertoe deden, weer anderen overtuigen om zijn ideeën te financieren en dan ook nog componeren, is bewonderenswaardig. Ik denk dat veel kijkers verrast zullen zijn en zullen worden aangesproken door alles wat tot op vandaag invloed heeft en uit deze man is ontsproten’.

Sebastiaan Hess (geluid):

‘Ik wist eigenlijk niks van Wagner behalve dat het een componist was. Voor mij is blijven hangen dat het een enorme vernieuwer en uitvinder van het gesammtkunstwerk was. Of je nu zijn muziek mooi vindt of niet, hij heeft enorm veel betekend voor de muziek. Eigenlijk ben ik niet van opera hoewel ik inmiddels wel een playlist heb van met name ouvertures. Dat is heerlijke muziek, die als je het hoort vaak wel herkenning oproept. Ik denk wel dat je in opera moet groeien en vooral moet zien. Ik moet dus zeker een keer naar de opera.
In eerste instantie had ik de indruk dat Bayreuth een pensionado-festival was maar er lopen wel degelijk ook relatief best veel jonge hippe mensen van over de hele wereld rond’.

Tijl Beckand (presentator en initiatiefnemer):

‘Op mijn vijftiende werd ik door klassieke muziek gegrepen. Ik maakte toen deel uit van een koor dat het requiem van Mozart zong en begon mij te interesseren voor dit genre. De negende van Beethoven was bijvoorbeeld een stuk dat mij direct aansprak. Mijn ouders hadden wel platen met klassieke muziek maar de liefde was oppervlakkig. Vanaf mijn jeugd werd ik vooral aangetrokken door het orkestrale werk. Van Beethoven naar Tsjaikovski, Sibelius, Schubert, Schumann, Mendelssohn, Brahms maar daar kwam voor mijn twintigste Wagner bij. Om Wagner kun je niet heen. Bij Albersen in Den Haag kocht ik een buste van Wagner. Eigenlijk hoorde ik pas later op de radio een gedeelte *Lohengrin* en vond dat bedwelmend mooi. Ik moest opzoeken wie de componist was en vond dit veel mooier dan bijvoorbeeld de koren die ik kende uit bijvoorbeeld *Tannhäuser*. Het was het begin voor een diepe duik in de muziek van Wagner’.

Jan-Pieter Stafleu (producer/redacteur):

‘Mijn grootste interesse in Richard Wagner zit ‘m in hoe hij ‘volbloed kind van de negentiende eeuw is’. Dat was echt een openbaring voor mij. Ik kende wel wat van zijn muziek en wist van de relatie tot Ludwig, Hitler en Nietzsche in grove lijnen. Toen ik me erin mocht verdiepen (ook met dank aan de boeken van Philip Westbroek) ging bij mij het ‘licht van Wagner’ echt fel aan vanwege al die andere zaken dan de muziek. Intussen heb ik ook begrepen dat voor menig liefhebber juist die geschiedkundige gelaagdheid hem tot zo’n interessant figuur maakt. Niets ten nadele van zijn muziek – die is natuurlijk van hoog niveau. Maar ook iets dat je moet liggen – dat weten we allemaal. *Parsifal* in Bayreuth bezoeken was absoluut een hoogtepunt bij het maken van deze serie. De mooiste herinneringen heb ik aan Dresden. Op de één of andere manier waren we daar extra welkom, bij de mensen van de kerken, van de gemeente, van het museum in Graupa.

Dit is een project dat ik niet snel ga vergeten, zo mooi was het’.